

Két pálos könyvjegyzék tanulságai

Miközben a magyarországi könyvjegyzékek többsége – éppen a Monok István vezette kutató-soknak köszönhetően – kiadásra került az elmúlt évtizedekben az *Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez* című sorozatban, a fennmaradt mintegy 20 pálos könyvjegyzék¹ együttes megjelentetésére még nem került sor. Elsőként Knapp Éva mutatta be a rend máriavölgyi kolostorának könyvtárát,² újabban Emödi András elemezte a tövisi, a lepoglavai, a máriavölgyi, a nagyváradi és a tordai rendházak abolíciós könyvjegyzékét.³

Tanulmányomban két újabb abolíciós könyvjegyzéket szeretnék bemutatni, a pápai⁴ és a sátoraljaújhelyi rendházból. A két anyag jelentőségét az adja, hogy ezekben a városokban volt a rend két legfontosabb középfokú oktatási intézménye, így a könyvjegyzékek nemcsak a kolostori könyvkultúrába adnak betekintést, hanem az iskolai könyvtárak sajátosságait is felmutatják, azzal együtt, hogy – ahogy Emödi András figyelmeztet rá⁵ – ezek a jegyzékek csak a lefoglalásra kijelölt állományrészt tartalmazzák, így a teljes könyvállományról nem kapunk hiteles képet. Ismertetésemben elsősorban azokra a könyvekre térek ki, amelyek az iskolai oktatásban játszhattak szerepet, illetve amelyek a két gimnázium iskolai színjátásához (s annak történelmi drámaihoz) kapcsolódtak. Ez a vizsgálati szempont lehetőséget teremt arra is, hogy összevessük a két könyvjegyzéket az általam korábban vizsgált jezsuita könyvjegyzékekkel is.⁶

Bár a rend tagjai több gimnáziumban is tanítottak a jezsuita rend feloszlata után (például Szatmárnémetiben, Székesfehérváron, Zágrábon, Varasdon, Körösön),⁷ saját alapítású gimnáziumuk csak Pápán (1638-tól) és Sátoraljaújhelyen (1646-tól) volt. A rend gimnáziumainak történetéről több tanulmány is megjelent, legutóbb Medgyesy-Schmikli Norbert foglalkozott a rend középfokú oktatási tevékenységével, és ismertette mindkét iskola történetét.⁸

Pápán több mint száz évig csak kisgimnáziuma volt a rendnek, de 1761-ben felépült az új iskola és a rend engedélyt kapott arra, hogy az intézményt nagygimnáziummá fejlessze, így megindulhatott a poétikai és a retorikai osztály is 1762-ben. A gimnáziumi könyvtár is jelentős gyarapodásnak indult: Bundesi (Bindési) János nemes 444 könyvet adományozott a könyvtárnak.⁹ 1777-től újra csak háromosztályos volt az iskola.

Sátoraljaújhelyen is kisgimnáziumot alapított a rend, de már 1719-től nagygimnázium működött itt öt tanárral, sőt 1742 és 1778 között itt volt a rend noviciátusa is. Az itteni gimnáziumot (szemben a pápaival), nem zárták be azonnal, hanem még három évig megtűrték a pálo-

¹ EMÖDI András, *A XVII. századi erdélyi és partiumi pálos rendi könyvtárak fennmaradt kötetei és könyvjegyzékei = Decus solitudinis: Pálos évszázadok*, szerk. ÖZE Sándor, SARBAK Gábor, Bp., 2007 (Művelődéstörténeti Műhely: Rendtörténeti konferenciák, 4/1), 338.

² KNAPP Éva, *A máriavölgyi pálos kolostor könyvtára a 18. században*, I–II, Magyar Könyvszemle, 108(1992), 193–216; UŐ, *A máriavölgyi pálos kolostor könyvtára a XVIII. században: (Rekonstrukciós kísérlet)* = UŐ, *Libellus: Válogatott könyv- és könyvtártörténet tanulmányok*, Bp., Balassi, 2007, 197–246. Ugyanő kiváló kiállítást is készített a rend történetéhez kapcsolódva, amelyben a könyvjegyzéket is bemutatta: KNAPP Éva, *Et tu Hungaria cum Paulinis crescis – és te Magyarország a pálosokkal virulsz: (kiállítási kalauz) = Decus solitudinis...*, i. m., 709–720.

³ EMÖDI András, *A pálos rend tövisi kolostorának könyvtára a 18. században = Könyves műveltség Erdélyben*, Marosvásárhely, 2006, 51–73; UŐ, *A XVII. századi erdélyi és partiumi...*, i. m., 335–376.

⁴ Pápán 1737-ben már készült egy jegyzék: *Liber rationum conventus Papensis O. S. Pauli primi eremitae [...] ab Anno 1722 ad A. 1737*. Lelőhelye: ELTE Egyetemi Könyvtár Kézirattára, Ab 189, ennek bemutatására jelen tanulmányban terjedelmi okok miatt nincs mód.

⁵ „Feltétlenül megjegyeznénk azonban, hogy könyvtártörédekeket és abolíciós jegyzékeket (tehát csak lefoglalásra kijelölt állományrészeket) ismerünk, nem teljes könyvállományokat!” EMÖDI, *A XVII. századi erdélyi és partiumi...*, i. m., 343.

⁶ PINTÉR Márta Zsuzsanna, *A budapesti Egyetemi Könyvtár jezsuita könyvjegyzékeinek drámakötetei*, Magyar Könyvszemle, 106(1990), 139–147.

⁷ EMÖDI, *A XVII. századi erdélyi és partiumi...*, i. m., 335.

⁸ MEDGYESY-SCHMIKLI Norbert, *A pálosok működése a gimnáziumi oktatásban = Decus solitudinis...*, i. m., 377–387.

⁹ MEDGYESY-SCHMIKLI, i. m., 381.

sokat az iskolában, és csak 1789-ben adták át a tanítást a piaristáknak. Mindkét városban volt kétéves filozófiai stúdium is bizonyos időszakokban.

Mindkét pálos jegyzék 1786-ban készült,¹⁰ a rend feloszlásának kihirdetése 1786. március 20-án történt. A sátoraljaújhelyi jegyzéken levő felirat szerint a könyveket 1787. március 13-án szállították fel Pestre az Egyetemi Könyvtárba, így a jegyzék a két dátum közötti időben készülhetett.¹¹ A pápai jegyzék hitelesítői Rába Baltazár veszprémi nótárius, Bittó Tádé Somlóvásárhelyről¹² és P. Kereszt Pál, a convent rektora. Az újhelyi jegyzéket Magosházy Ferenc nótárius, kelemenfalvi Hakucha János, és P. Vidi Ferenc¹³ „emeritus prior” láttamozta.

A pápai jegyzékben összesen 804 tétel szerepel. Ahogy a többi pálos abolíciós könyvjegyzéknél, úgy itt sincs tematikus beosztása a könyveknek (bár a rendházak katalógusaiban gondosan csoportosították őket),¹⁴ és nincsenek betűrendben sem. A füzött, ívrét nagyságú jegyzék egy kéz írása. A sebtében készített leírás nagyon szűkszavú, sok benne a hiba, s valószínűleg diktálás után készült (legalábbis erre utal a szerzői névalakok fonetikus írása, például Naymájer esetében). A hibák miatt nehéz az egyes kötetek azonosítása: például a 178. tételnél a „*Historia Furmanni, Romae 1542.*” leírás Mathias Fuhrmannak a (Rómában, 1742-ben(!) megjelent) *Historia sacra de baptismo Constantini* című kötetét rejti.¹⁵

A jegyzékben csak tételszám, a könyv példányszáma, címe, szerzője, kiadásának helye és éve, kötetszám, a könyv formátuma (mérete) és ára szerepel, gondos táblázatban. A jegyzék végén felsorolják azokat a tételeket, amelyek valamilyen okból kimaradtak: a 134 könyvet, ami a nyomdában, illetve a könyvkötőnél van, a 66 kéziratos kötetet és a 11 antik breviáriumot, amelyet már nem is használnak.¹⁶ Mindez jól mutatja az abolíciós jegyzékek közös vonásait, például a máriavölgyi jegyzékkel való hasonlatosságot, amelyről Knapp Éva ezt írja: „az 1786-os forrás inventárium jellegét a könyvek pénzbeli értékének megadásán kívül az is mutatja, hogy csak az éppen megtalálható, illetve fontosnak tartott könyveket tartalmazza. Az aszketika állomány feljegyzése végén az a valószínűleg utólagos megjegyzés áll, hogy még további tíz ladában vannak könyvek, amelyeket ebben a jegyzékben nem részleteznek.”¹⁷

A jegyzékben feltűnően nagy számban vannak (jezsuita) történeti munkák. A magyar történelemmel kapcsolatban Stilingius János S. J.¹⁸ Szent István királyról szóló művét (ez két példányban is megvolt), Szentiványi Márton S. J.¹⁹ *Dissertatióját* (valószínűleg a magyar történelemről szóló művét takarja ez a cím, és nem a korábbi, azonos című hitvitázó-polemikus

¹⁰ *Catalogus Librorum in Bibliotheca aboliti Die 20^a Martii 1786 P.P. Paulinorum conventus Papensis repertorium*. Lelőhelye: ELTE Egyetemi Könyvtár Kézirattára, jelzete: J 13/6; *Catalogus Librorum in Bibliothecadie 20a Marty Anno 1786 aboliti Conventus P.Paulinorum S.A. Ujhelyiensium repertorium*, jelzete: J 13/9.

¹¹ A máriavölgyi kolostor (jóval nagyobb) könyvtárából is 1787 júliusában szállították el a könyveket. KNAPP, *A máriavölgyi pálos kolostor könyvtára...*, i. m., 213.

¹² A falu plébánosa ekkor (1784–1809 között) Henei Pál volt, Thadeus Bitto nevét nem sikerült azonosítanunk. <http://www.somlovasarhelyplebania.hu/pdf/somlovasarhely_templom.pdf> [2016. március 2.]

¹³ Nyomtatásban megjelent műve *Sol obscuratus* (Lucae 23. u. 45.): *Meghomályosodott nap, az az... gróf Klobusiczki Ferenc kalocsai érsek... 1760. Pünkösöd hava 19. napján... temetésének solennitása alkalmatosságával... hirdett*, Buda, 1760.

¹⁴ KNAPP, *A máriavölgyi pálos kolostor könyvtára...*, i. m., 201–202; EMÖDI, *A XVII. századi erdélyi és partiumi...*, i. m., 343.

¹⁵ 178. *Historia Furmanni*, Romae, 1542.

¹⁶ „In cruda reperiuntur plures Authores, atque integrum opus nullis, ideo aestimari non possunt. Item libri manuscripti partim ex Philosophicis, partim aliis excerpti, nulli amplius usui deservientes N 66, qui pariter affirmari non possunt. Item alii in Typo N 134 saceri, quorum jam anteris, jam posterior pars vetustate defecit. Sum adhuc Breviaria antiqua N 11 Choralia sacera, dimideata, nullius proinde quemadmodum usus, ita pretii.” 32.

¹⁷ KNAPP, *A máriavölgyi pálos kolostor könyvtára...*, i. m., 201.

¹⁸ 16. *Vita S. Stephani regnis, Stiling, Jaurinum*, 1747. Rekonstruált címe: STILINGIUS, Joannes, *Vita Sancti Stephani... ex Latinis et Graecis aliarumque gentium monumentis collecta*, Jaurini, 1747, amelyet liber graduálisként terjesztettek 1767-ben: *...commentariis et observationibus illustrata, in qua Joannis Schwartzii... calumniae refutantur a – – ...continuatore Joan[ne] Bolandi, auditoribus oblata, dum in... Societatis Jesu Collegio Jaurinensi anno... 1767. mense Augusto assertiones ex universa philosophia publice propugnaret... Georgius Gergeli, metaphysicae auditor... praeside... Michaele Milkovics, Jaurini, 1767.*

¹⁹ 276. *Dissertationes* Sz. Iványi, 1770. Tyrn. Rekonstruált címe: *Dissertatio Paralipomenica Rerum Memorabilium Hungariae: Ex Parte Prima Decadis Tertiae, Curiosorum...* Első kiadása: Tyrnaviae, 1699.

disszertációt), és Gánóczy Antal Szent Lászlóról szóló művét²⁰ említi a pápai jegyzék (név nélkül), az egyetemes történeti munkák száma több tucatnyi. Külön figyelmet érdemelnek a rend alapítójáról, Szent Pálról szóló művek.²¹ Orosz Ferenctől, a jeles pálos szerzótől, aki 1735–1741 között a pápai rendház priorja volt,²² összesen hat könyv volt a könyvtárban: rendtörténeti munkája, a *Synopsis* (1747)²³ négy példányban (kétféle címleírással), és egy fordítása.²⁴ Az egyetemes történelemről szóló művek között ott van Prileczky (Prileszky) János S. J.²⁵ *Annales regiuma*, Kéri Ferenc S. J. *Epitome Historiae* című műve,²⁶ és jó néhány olasz és francia szerző történeti munkája, például a drámaíró Giulio Cordara 1770-ben újra kiadott *Historiája*.

Az iskolai színjátszás elméleti alapját teremtette meg Giulio Cesare Scaligero 1560-ban kiadott *Poetica libri septem* című műve,²⁷ és Jacobus Pontanus *Dialogusa*,²⁸ a nagy számban jelen lévő drámakötetek pedig a repertoár kialakításában voltak a szerző-rendező tanárok segítségére. A jegyzékben szereplő színjátékok: Seneca tragédiáinak egy 1626-os müncheni kiadása,²⁹ Carpanius S. J. tragédiái (1745, 1750),³⁰ Franz Neumayer S. J. tragédiái (1760),³¹ Jacobus Pontanusnak a kisiskolásoknak szóló drámakötete (1712),³² Gabriel Le Jay S. J. drámái (1753)³³ és négy olasz drámaantológia.³⁴ Volt a könyvtárban három vígjátékkötet is.³⁵

A sátoraljaújhelyi repertóriumban 818 tétel található, a könyvek száma körülbelül 950. Ez a jegyzék különbözik az eddigiektől: tematikus beosztása van, ebben azonban a sietség (és a diktálás miatt) több hiba is van. A legfeltűnőbb, hogy a jegyzék Illei János 1767-ben megjelent

²⁰ 217. *Dissertatio de S. Ladislao* (szerző nélkül), Viennae 1775. Rekonstruált címe: *Dissertatio historico-critica de S. Ladislao Hungariae rege fundatore Episcopatus Varadiensis*, Viennae, 1775.

²¹ 349. *S. Paul primum erem.* Boslij, Viennae, 1746(!)

²² Életéről és műveiről lásd Knapp Éva új adatokkal szolgáló tanulmányát: KNAPP Éva, *Historia-oratio-exegesis: a XVIII. századi Bonfini- és Istvánffy-recepció történetéhez*, ItK, 112(2008), 3–36, és annak kibővített változatát: *Historia-oratio-exegesis: a XVIII. századi Bonfini- és Istvánffy-recepció történetéhez* = KNAPP Éva, TÜSKÉS GÁBOR, *Sedes Musarum: Neolatin irodalom, tudománytörténet és irodalomelmélet a kora újkori Magyarországon*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009, 344–394.

²³ 386. *Synopsis Eremi*, Orosz, Sopronii 1747, *Synopsis Annalium*, Sopronii 1747. Rekonstruált címe: *Synopsis annalium eremi-coenobiticorum ff. eremitarum ordinis S. Pauli primi eremitae primum anachoretarum authoris et magistri vitam, translationes et miracula complectens; dein sacri, et candidi ejusdem ordinis originem, progressum et in complura regna cum foundationibus monasteriorum propagationem, vitasque fratrum suorum sanctimonia illustrium, pietate item et doctrina clarorum, nec non quaedam alia scitu digna referens; ex primo et secundo volumine concinnata*, Sopronii, 1747.

²⁴ *Spiritual. Hung.* Tyrnaviae 1743. Ezt a címet nem tudtam azonosítani. Két olyan fordítása is van, amelyben a *lelki* kifejezés előfordul, de a korábbinak (*Első Remete szent Pál lelki elmélkedésekre gerjedeztető barlangja*, Nagy-Szombat, 1755) sem tudni 1743. évi kiadásáról. A másik mű: *Lelki kincsekkel rakott tárház az az ó, és új törvénybéli sz. írásnak sok részre terjedett titkos rejtek-helyeiből szorgalmasan össze-szededetett jeles példákkal telyes könyv, melyet a magyar nemzetnek lelki javára Hanapi Miklós után deákból magyarra fordított*, Kassa, 1769.

²⁵ *Annales compendiarum regum et rerum Syriae, numis veteribus illustrati, deducti ab obitu Alexandri Magni, ad. Cn. Pompeji in Syriam adventum cum amplis prolegomenis. Inscripti honoribus... Mariae Theresiae... dum sub ejusdem auspiciis in... universitate Tyrnaviensi, ex praelectionibus R. P.... universam philosophiam publice propugnaret, et munificentia regia cruce gemmata donaretur... comes Carolus Eszterhazy de Galantha*, Viennae, 1744.

²⁶ 544. *Epitome Historiae*, Turóczy, Tyrnaviae, 1760. A teljes cím: *Epitome historiae Byzantinae, e compluribus Graecis praesertim scriptoribus concinnata, ab Heraclio ad Theophilium imperatorem: honoribus... Michaelis Eszterházy dum... promotore Josephus Turoczi... philosophiae laurea ornaretur... dicata*, Tyrnaviae, 1760.

²⁷ 466. *Commentarius Julii Caesaris*, Basilea, 1560.

²⁸ 338. *Dialogi Pontanus*, Ingolstadt, 1600. A teljes cím: *Poeticae insitutiones*, ebben: *Immolatio Isaac, Dialogus* (két felvonásban), Ingolstadt, 1600.

²⁹ 720. *Tragoediae Seneca*, Monachij, 1626.

³⁰ 12. *Tragoedia Carpanii*, Roma, 1745, ibid. 1750. A teljes cím: *Josephi CARPANI e Soc. Jesu, Tragoediae Sex, Lusitaniae, Et Algarbiorum Regi Joanni V. Dicatae*, Romae, Palladis, 1745.

³¹ 238. *Tragoedia Naymájer*, Aug. Vind. 1760: Franz NEUMAYER, *Tragoediae* [első kiadása: 1748].

³² 336. *Progymnasmata Pontanus*, Dilingae, 1712. Pontanusról újabban lásd: TÓTH Sándor Attila, *Jacobus Pontanus poétikája*, Szeged, Gradus ad Parnassum, 2009.

³³ 551. *Dramaticus Lejay*, Aug. Vind., 1753. Teljes cím: *Gabriel LE JAY, Bibliothecae Rhetorum, Liber Dramaticus*, Aug. Vind., 1753.

³⁴ 566. *Tragoedia Italica*, Julii Colonna, Romae 1763; 568. *Tragoedia Italica*, Reffeij, Roma, 1764; 570. *Tragoedia Italica*, Dentii, Dresdae, 171; 580. *Tragoedia Italica*, Gilly, Venetiis, 1704.

³⁵ 571. *Comediae Italicae*, Cryptonidis, Venetius 3 tom. 1758; 574. *Comoediae Italica*, Braesepii, Florentiae, 1728; 575. *Comedia Sranchii*, Romae, 1668.

tragédiakötetét (név nélkül!) a történelmi könyvek közé sorolja be.³⁶ A 818. tétel 38 darab számadáskönyv (*libri mercantiles*). A sátoraljaújhelyi jegyzék, bár eredetileg ezt tervezték, nem közli a könyvek árát. A táblázat adatai: tétel, példányszám, cím, szerző, a kiadás helye, éve, kötet-szám, formátum, de az utolsó oszlop, amely a könyvek árát tartalmazná, végig üresen maradt. A jegyzék valóban csak egy válogatott anyagot tartalmaz, erre utal, hogy például a drámakötetek és az antik irodalmi művek jóval kisebb számban vannak jelen, mint ahogyan az természetes volna, gyakorlatilag csak két mű sorolható ide: a *Humanistae*³⁷ címszó alatt leírt Terentius kötet,³⁸ és az utolsó részben, a *Miscellanei* címszó³⁹ alatt felsorolt drámakötet *Comoedia Italica* címmel, 1626-ból.⁴⁰ Erre valószínűleg az a magyarázat, hogy a gimnáziumi oktatáshoz szükséges könyveket nem vették be a jegyzékbe, mivel azokat még az oktatáshoz használták.

A *Historici sacri et profani* címszó⁴¹ alatt nagyon gazdag magyar történelmi anyagot találunk: Anonymus *Gesta Hungarorum*-át,⁴² Thuróczy János krónikáját, Pethő Gáspár magyar krónikáját,⁴³ Bél Mátyás,⁴⁴ Katona István,⁴⁵ Palma Károly,⁴⁶ Turóczy László⁴⁷ műveit. Illyés Andrásnak a magyar szentekről szóló műve is itt van.⁴⁸ Az iskolai oktatásban használták Franz Wagner *Rudimenta historica, sive brevis, facilisque methodus juventutem orthodoxam notitia historica imbuendi, pro gymnasiis Societatis Jesu* című, 1731–1735 között Nagyszombatban megjelent, hat kis kötetből álló értekezését, amelynek négy kötetét jelzi a könyvjegyzék. A pálos rendtörténetet itt is Orosz Ferenc *Synopsisa* képviseli,⁴⁹ a nevével a *Miscellanae* részben is találkozunk, a 809. tételnél: „Orosz Ferenc: Thesaurus animae diversa exempla etc.” A rövid latin cím a *Lelki kincsekkel rakott tárházat* rejti, amelyből több példánya is volt a rendháznak. Külön figyelmet érdemel a 475. tétel: Szabó István jezsuita szerzetes *Cassovia Vetus et Nova* (Kassa, 1732) című könyve, amelyet név nélkül tüntettek fel a jegyzékben.

Az 1992-ben megjelent adattár szerint a rend mindkét középiskolájában, Pápán⁵⁰ és Sátoraljaújhelyen is rendszeresen tartottak iskolai előadásokat: összesen 17 előadásról tudunk az 1761–1792 közötti időszakból (még a rend feloszlása után is rendeztek előadásokat, például Pápán, 1792-ben).⁵¹ Összesen három magyar nyelvű drámaszöveg, négy magyar nyelvű drámaprogram és egy magyar nyelvű közjátéksorozat maradt ránk.⁵² Bár ezek a számok nem vehetők össze a kb. 6–7000 jezsuita előadási adattal és a piaristák több mint 1200 előadási adatával, de a

³⁶ 439. *Tragoediarum Salamonis Ptolemaei*, Cassoviae, 1767.

³⁷ A 64–69. oldalon a 636–682. tétel, összesen 47 könyvcím.

³⁸ 661. *Novus Commentarius in comoedias Terrentii* (sic!), Tomus secundus, Stefani Ricci, Ingolstadt, 1582.

³⁹ 75–76. oldal.

⁴⁰ 777. *Comoedia Italica*, Michaelis Brugneris, Bononiae, 1626.

⁴¹ A 41–49. oldalon 396–484. tétel, tehát összesen 89 könyvcím tartozik ide.

⁴² 458. *Historia de septem primis Ducibus Hungariae*, Anonymus, Cassovia, 1747.

⁴³ 437. *Chronica Ung.* Gregorii Pethő, Viennai 1660.

⁴⁴ 406. *Apparatus ad Historiam Hungariae*, Mathiae Béll (sic!), Posonii, 1735: Matthias BELIUS, *Apparatus ad historiam Hungariae sive collectio miscella, monumentorum ineditorum partim, partim editorum, sed fugientium*, I–II, Posonii, Royer, 1735.

⁴⁵ 431. *Historia critica rerum. Hung.*, Katona 1779.

⁴⁶ 429. *Notitia rerum Ung.* Franc. Carl. Palma, Tyrn. 1770.

⁴⁷ 412. *Hungaria suis cum Regibus*, Kassa, 1745. P. Ladislai Turóczy.

⁴⁸ 434. *Historia de vita Sanctorum Ung.* Andrea Illyés, Francofurt. 1568.

⁴⁹ 408. *Annalium Ordinis S. Pauli Primi Eremitae*, Pozsony, 1743.

⁵⁰ Vö. PINTÉR Márta Zsuzsanna, *Színjátékok a pápai pálos gimnáziumban a 18. században = Szerzetesrendek a veszprémi egyházmegyében*, szerk. KARLINSZKY Balázs, Veszprém, 2015 (A veszprémi egyházmegye múltjából, 26), 271–290.

⁵¹ *A magyarországi katolikus tanintézmények színjátszásának forrásai és irodalma: Fontes ludorum sceniorum in scholis institutisque catholicis Hungariae*, szerk. VARGA Imre, kiad. KILIÁN István, PINTÉR Márta Zsuzsanna, VARGA Imre, Bp., 1992, 151–164.

⁵² *Pálos iskoladramák, királyi tanintézmények, katolikus papneveldek színjátékai*, kiad., szerk. VARGA Imre, Bp., Akadémiai, 1990. A szövegek: Péntek István: *Pál*, 15–64, Táncz Menyhért: *József*, 79–102, Borss Dániel: *Bacchus*, 103–140. A közjátéksorozat: *Kocsonya Mihály házassága*, 164–170, 183–189, 197–200. A színlapok, vagy más néven drámaprogramok: *Nova et vetus Hungaria – Új és Régi Magyarország*, 65–70, *Pápa városának vittatása*, 71–78, *Harmadik István*, 213–220. *Maga magán győzedelmeskedő Tamerlán*; KNAPP Éva, *Tamerlán: Egy pápai pálos magyar nyelvű iskoladrama programja 1761-ből* = Uő, „Judit képit én viseltem”: *Kora újkori színház- és drámatörténelmi tanulmányok*, Bp., 2007, 166–170.

magyar nyelvű drámák számát tekintve kivételesnek tűnik a pálos iskolai hagyomány. A jezsuita színjátszásból körülbelül 35, a piaristából pedig körülbelül 50 magyar színjáték szövege maradt fenn, tehát ez a négy dráma arányait (és a pálos színjátszás időbeli és földrajzi kereteinek szűkösségét tekintve is) figyelemre méltó. Úgy tűnik, hogy nagyon erős kölcsönhatás volt a pápai és a sátoraljaújhelyi színházi gyakorlat között: a (filozófiai tanfolyamot elvégzett) fiatal tanárjelölteknek kötelező volt négy évet tanítaniuk a két iskolában, s mivel általában az ő feladatuk volt (a sok fáradsággal járó) drámaírás-adaptálás és a bemutatók megszervezése, továbbá rendezése is, darabjaikat magukkal vitték Pápáról Sátoraljaújhelyre, illetve átvették a másik iskolában már bevált, sikert aratott szövegeket. Táncz Menyhért, akinek a fennmaradt négy drámaszöveg lejegyzését köszönhetjük,⁵³ több mint húsz hasonló drámakéziratról tud, ezeket minden bizonnyal mindkét iskolában bemutatták. Valószínűleg ez a szoros kapcsolat kihatott a két rendház könyvtárára is.

Pápán az új épületben már volt egy színházi előadásokra is alkalmas nagyterem, így a nagygymnázium megnyitásának évében megkezdődött a rendszeres színjátszás, de a következő évekből nincsenek adatok. Csak Táncz Menyhért ír 1767–1768-ban összemásolt gyűjteményének bevezetőjében arról, hogy több mint 20 pápai színjátékról van tudomása ebből az időszakból,⁵⁴ tehát a rend betartotta azokat az előírásokat, amelyek szerint az iskolaév során minden osztálynak kötelessége volt egy színelőadást tartani. Az iskolai törvények szerint az I. és a II. osztálynak magyarul kellett színjátékot bemutatnia, a III. osztálynak pedig két deklamációt latinul. Ezenkívül akár a prefektus, akár a retorikai osztály tanárának engedélyével további egy-két vígjátékra is sor kerülhetett farsang idején.⁵⁵ Erre vonatkozóan Sátoraljaújhelyről több adatunk is van: 1763-ban 10 forintot fizettek egy farsangi darabért, 1765-ben pedig egy magyar és egy latin nyelvű darabot is eljátszottak farsang idején (*Omnia vincit amor, Bacchus*). Pápán a felsőbb osztályosok is anyanyelven játszottak, amit a város magyar nyelvű lakossága indokolt, ugyanakkor a három latin nyelvű deklamációról szóló adat⁵⁶ azt jelzi, hogy a latin nyelv oktatására is igyekeztek hangsúlyt fektetni.

Ha közelebbről megnézzük az előadások témáit és címeit, azt látjuk, hogy a könyvtárban meglévő kötetek közvetlen forrást jelentettek a színdarabokat író tanároknak. Ezt mutatja a történelmi témájú darabok nagy száma is: Pápán az első, ünnepi előadás Péntek Istvánnak a rend alapítójáról szóló ünnepi darabja volt (az előadást Sátoraljaújhelyen is előadták néhány évvel később), *Pál* címmel. A darab három forrásra vezethető vissza, kettőre hivatkozik maga a szöveg is: az egyik Szent Jeromos,⁵⁷ a másik pedig Mathias Fuhrmann (Fuhrmann Mátyás) Szent Pál életrajza.⁵⁸ A *Játéknak Allapottyá* című bevezető (argumentum) végén ennyi olvasható: S[anctus] Hier[onymus]. Fuhrmannra a dráma 961. sorában, egy szerzői utasításban van fontos utalás: „Centauri et alia monstra in posteriori Theatri parte appareunt, ut in P. Furman sunt expressa”.⁵⁹ Mivel a könyvtárban megvolt Orosz Ferenc *Első Remete szent Pál lelki elmélkedésekre gerjedezettő barlangja* (Nagyszombat, 1721), a darab írója valószínűleg ebből is dolgozott. 1772. június 8-án *Nova et vetus Hungaria azaz Új és Régi Magyar-ország, mellyet Comediai Játékképpen Le-ábrázolt az Ötödik és Hatodik Iskolabéli Iffiúság*⁶⁰ címmel játszottak egy darabot Pápán. A koncepció vagy a már említett Fuhrmanntól való, aki 1734 és 1737 között Bécsben megjelentetett egy Régi és új Ausztria („*Alt- und Neu-Oesterreich oder compendiöse*

⁵³ *Actiones Scholasticae*, MTA Könyvtár Kézirattára, jelzete: Rui 4° 56. *Pálos iskoladrámák...*, i. m., 12.

⁵⁴ KILIÁN, PINTÉR, VARGA, i. m., 156–157.

⁵⁵ *Uo.*, 160–161; *Pálos iskoladrámák...*, i. m., 12–13.

⁵⁶ NÁDASY Lajos, *A pálosok iskoladrámái és iskolai színjátszásuk Pápán*, Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 17(1985), 437.

⁵⁷ HIERONYMUS Sanctus, *Decus solitudinis, sive vita et obitus gloriosissimi patriarchae divi Pauli Thebaei eremitarum principis et magistri*, Viennae, 1732.

⁵⁸ Mathias FUHRMANN, *Acta sincera Sancti Pauli Thebaei cognomento primi Eremitae graeco-latina cum variantibus lectionibus et notis variorum*, Neostadii, 1760.

⁵⁹ *Pálos iskoladrámák...*, i. m., 53.

⁶⁰ A színlap lelőhelye: OSZK Színháztörténeti Tár, jelzete: Pro. 112.

Universal-Historien) című négykötetes művet,⁶¹ vagy Szabó István jezsuita szerzetes *Cassovia Vetus et Nova* című – korábban már idézett – könyve ihlette a színdarab íróját. A darab témája szerint Attila és az általa legyőzött rómaiak visszatérnek az alvilágból, hogy megszemléljék a mai Pannoniát, és ámulva látják a hadtudomány és a kultúra fejlődését. Attila alakja már Thuróczy krónikájában átértékelődött (ez a krónika is megvolt Pápán),⁶² de Orosz Ferenc egyik műve is ott lehet a dráma háttérében: az *Orationes Regum et Principium magni Regni Hungariae Ab Atilae primi Hunnorum Regis temporibus usque Annum Christi 1598 inclusive* (Ginsburgi, 1754, 1756) című fiktív történelmi beszédgyűjtemény 84 beszéde közül 10 Attiláról szól. Attila alakjának „humanista” vonásokkal való felruházása Otrokócsi Fóris Ferenc és Bél Mátyás műveiben jelenik meg először, de Orosz Ferenc Attila-képe is hangsúlyozza a pozitív elemeket: a hun–magyarok harci erényeit és dicsőségét.⁶³

1772. szeptember 8-án, a tanévzárón a *Pápa városának vittatása*⁶⁴ című történelmi drámát adták elő. A háromfelvonásos darab a vallon zsoldosok 1600. évi lázadásáról szól, a hivatkozott forrás Istvánffy Miklós krónikájának⁶⁵ 32. könyve.

A következő magyar történelmi tárgyú darab a *Harmadik Istvánnak vissza nyert királyi birodalma*. Sátoraljaújhelyen mutatták be 1775 augusztusában. *A' játék állapotja* című bevezetőben, a dráma pretextusában a forrásról ezt írja az ismeretlen szerző: „Igy irnak ezen történet felül a' többiek közöt Bonfinius és Palma hiteles írók.” Bonfininél nincs meg a cselekmény forrása, Palma Ferenc Károly (akinek a történeti művét felsorolja a jegyzék) azonban tényleg ír III. és IV. István trónviszályáról. A szerző szabadon kezeli ezt a forrást is: IV. Istvánt „a' neveknek különböztetésére és a' játéknak könyebb értelmére” Gejzának nevezi, valóban megkönnyítve ezzel a nézők dolgát. A könyvtárakban meglevő 16–18. századi drámapoétikák (és a kötetekben megjelenő) drámaírói gyakorlat egyaránt igazolta a szerzőnek azt a vélekedését: „Mellyek ha mind úgy nem vóltanak is, 'a' Játéknak rendesbb ki menetére álléttatnak.”⁶⁶

1765-ben Pápán Timur Lenkről (Tamerlán szkíta (hun) uralkodóról) volt előadás. A magyar nyelvű színlapon⁶⁷ az ismeretlen drámaszerző Láonicus könyvének 46. levelére hivatkozik forrásként. A 15. századi bizánci történetíró, Laonicus Chalcocondylas *Historiarum libri decem* című műve több kiadásban is megjelent, népszerű munka volt, innen való a történet és a szereplők neve is. A könyvjegyzék azonban azt mutatja, lehetett közvetlen forrása is a darabnak, egy (valószínűleg itáliai) Tamerlán-dráma.⁶⁸ Ennek nem mond ellent a szöveg pretextusa: a fordítás tényét általában nem közlik a színlapon. A szerző neve is hiányzik, így a cím alapján a *Tragoediae de Tamerlanus* című színjátékot ez idáig nem sikerült azonosítanunk.

Összehasonlítva a két jegyzéket a nagyváradi és a tordai pálos abolíciós jegyzékkel, azt látjuk, hogy Pápán a (dráma)poétikai, Sátoraljaújhelyen pedig a történeti művek jóval nagyobb számban voltak meg, mint az iskolai oktatásban részt nem vevő kolostorok jegyzékében,⁶⁹ tehát a könyveknek volt egy olyan szegmense, amelyet speciálisan a tanításhoz használtak. A pápai könyvjegyzék viszont nagyon hasonló a jezsuita gimnáziumok abolíciós könyvjegyzékeihez. A jezsuita adatokból azt láttuk, hogy a három tanárral működő kisgimnáziumokban átlagban 3–7 elméleti mű és 12–24 drámakötet volt a könyvtárban.⁷⁰ Pápán két drámaelméleti kézikönyv és 13 drámakötet volt polcokon. Ugyanazoknak a szerzőknek a műveit őrizte ez a pálos könyvtár is, mint a jezsuita könyvtárak: Seneca, Neumayr, Pontanus, Le Jay, Carpanus drámaköteteit, bizonyítva ezzel is a jezsuita tanterv és a jezsuita iskolai színjátszás mintaadó szerepét.

⁶¹ Mathias FUHRMANN, *Alt- und Neu-Oesterreich oder compendiöse Universal-Historien*, I–IV, Wien, 1734–1737.

⁶² 414. *Historia Hungariae defectus*, Brunae 1488.

⁶³ KNAPP, *Historia-oratio-exegesis...*, 2009, i. m., 373.

⁶⁴ *Pálos iskoladrámák...*, i. m., 70–78.

⁶⁵ Nicolaus ISTHVANFI, *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV*, Coloniae Agrippa, 1622.

⁶⁶ *Pálos iskoladrámák...*, i. m., 219.

⁶⁷ Lelőhelye: ELTE Egyetemi Könyvtár Kézirattára, MIN A. 71, A szöveg kiadása: KNAPP, *Tamerlán...*, 52. jegyzetben i. m., 165–171.

⁶⁸ 305. *Tragoediae de Tamerlanus*, Roma, 1717.

⁶⁹ EMŐDI, *A XVII. századi erdélyi és partiumi...*, i. m., 351–363.

⁷⁰ PINTÉR, *A budapesti Egyetemi Könyvtár...*, i. m., 142.